

§ 26. Індыя

1. Чым быў выкліканы заняпад Магольскай імперыі? 2. Калі і як Англія заваявала Індыю? Чаму гэта адбылося? 3. Растлумачце значэнне паняццяў «каланіяльная экспансія», «калонія», «паўкалонія», «метраполія». 4. Ахарактарызуйце асаблівасці гістарычнага развіцця Японіі і Кітая ў другой палове XIX ст. 5. Як вы думаеце, чаму Японія ператварылася ў каланіяльную дзяржаву на Далёкім Усходзе, у той час як Кітай ледзь не страціў сваю незалежнасць?

Да сярэдзіны XIX ст. Вялікабрытанія канчаткова ўсталявала сваё панаванне над усёй Індыяй. Пачаўся складаны і супярэчлівы працэс еўрапеізацыі і мадэрнізацыі, г. зн. далучэння гэтай гіганцкай калоніі як да дасягненняў і даброт, так і да недахопаў заходнееўрапейскай цывілізацыі. Індыйцы не хацелі мірыцца з новымі парадкамі, якія неслі пагрозу іх традыцыйнаму ладу жыцця. У адказ на каланізацыю Індыі выбухнула магутнае **антыкаланіяльнае паўстанне 1857—1859 гг.** Пасля яго паражэння барацьба за незалежнасць працягвалася мірнымі сродкамі. У гэтым адна з асаблівасцяў гісторыі Індыі Новага і Навейшага часу.

Чаму ў Індыі разбуралася традыцыйнае грамадства і нараджалася капіталістычнае прадпрыемальніцтва? Як з'яўленне нацыянальнай буржуазіі ўплывала на антыкаланіяльны рух у гэтай краіне?

1. Індыя — англійская калонія. Індыя была «жамчужынай першай велічыні ў брытанскай кароне». У ходзе заваёў велізарныя багацці і скарбы індыйскіх князёў патокам ішлі ў Англію, садзейнічаючы прамысловаму перавароту ў ёй.

Адкрытае рабаванне паступова прыняло форму ўзаконенай эксплуатацыі. Асноўным сродкам узбагачэння Англіі сталі падаткі, якія паступалі ў казну Ост-Індскай кампаніі. Разнастайным індыйскім таварам, якія раней свабодна вывозіліся, цяпер быў закрыты доступ у Еўропу. Затое англійскія тавары бесперашкодна ўвозіліся ў Індыю. У выніку тэкстыльная вытворчасць Індыі прыйшла ў заняпад. Пачалося масавае беспрацоўе сярод рамеснікаў. Многія паміралі ад голаду. Генерал-губернатар Індыі ў 1834 г. дакладваў: «Раўніны Індыі ўсеяны касцямі ткачоў». Індыя ператварылася ў эканамічны прыдатак Англіі.

У якім стагоддзі Індыя стала брытанскай калоніяй?

215—217

Збор падаткаў з індыйскіх сялян

Разгледзьце дадзеную ілюстрацыю і рэпрадукцыю карціны «Збор нядоімак» А. І. Карзухіна на с. 112. Вызначце, што ў іх сюжэтах агульнага і чым яны адрозніваюцца.

2. Антыкаланіяльнае паўстанне 1857—1859 гг. Усталяванне ў Індыі брытанскага панавання рэзка пагоршыла становішча народных мас. У краіне нарастала паўсюднае незадавальненне англічанамі. Яно стала яшчэ большым, калі распаўсюдзіліся чуткі аб планаваным гвалтоўным далучэнні індусаў і мусульман да хрысціянскай веры. Варожасць да англічан адчувалі не толькі самыя бедныя пласты насельніцтва, але і частка феадальнай знаці, дробных федалаў, правы якіх значна абмяжоўваліся каланіяльнай адміністрацыяй. Незадаволеныя былі і *синаі*, з якімі англічане пасля заваявання Індыі лічыліся ўсё меней і меней.

У маі 1857 г. узбунтаваліся сіпайскія палкі. Паўстанцы расправіліся з англійскімі афіцэрамі і захапілі Дэлі. Тут яны аб'явілі аб аднаўленні ўлады магольскага імператара.

Антыкаланіяльнае паўстанне ўзначалілі федалы, якія імкнуліся аднавіць парадкі, што існавалі да прыходу каланізатараў. Першапачаткова паўстанцам

222—225

Паўстанне сіпаяў. Малюнак XIX ст.

Выкарыстоўваючы тэкст і ілюстрацыі ў параграфе, складзіце расказ пра паўстанне ад імя сіпая. Апішыце яго магчымыя ўчынкi, што ён мог адчуваць, бачыць.

Расправа англійскіх войскаў
над паўстанцамі-сіпаямі.
Гравюра сярэдзіны XIX ст.

спадарожнічаў поспех. Улада англічан у Індыі літаральна вісела на валаску. Але канчатковы вынік паўстання шмат у чым быў вызначаны самімі індыйцамі. Далёка не ўсе яны, асабліва раджы, падтрымалі паўстанцаў. Не было адзінага кіраўніцтва, адзінай арганізацыі і адзінага цэнтра супраціўлення. Сіпайскія камандзіры зазвычай дзейнічалі паасобку і няўзгоднена. Хоць і з вялікай цяжкасцю, але англічане здолелі задушыць паўстанне.

Уціхамірваючы ахопленую паўстаннем Індыю, англічане расправіліся з велізарнай колькасцю людзей. Многіх прывязвалі да жаролаў гармат і стралялі. Прыдарожныя дрэвы былі ператвораныя ў шыбеніцы. Вёскі знішчаліся разам з жыхарамі. Падзеі **1857—1859 гг.** сталі трагічнай старонкай у гісторыі стасункаў паміж Індыяй і Англіяй.

Якія думкі і пацуцці выклікаюць у вас метады ўціхамірвання англічанамі Індыі ў час паўстання?

3. Індыйскі нацыянальны кангрэс. Эканамічнае развіццё і з'яўленне нацыянальнай буржуазіі. У другой палове XIX ст. Індія ператварылася ў найважнейшы рынак збыту тавараў англійскай прамысловасці і крыніцу сыравіны для метраполіі.

Імпарт у асноўным складаўся з прадметаў раскошы: шаўковых і шарсцяных тканін, скуры і скураных вырабаў, упрыгажэнняў, мэблі, гадзіннікаў, паперы, парфумерыі, шкляных вырабаў, розных цацак, веласіпедаў, машын, лекаў. Некаторыя англійскія тавары сталі прадметамі першай неабходнасці, напрыклад запалкі, мыла, шкло, алоўкі, пёры, ручкі, вырабы з алюмінію, газа. З Індыі англійскія фірмы вывозілі харчаванне і сельскагаспадарчую сыравіну: рыс, пшаніцу, бавоўну, джут, індыга, чай.

Вялікае пашырэнне атрымаў *увоз англійскага капіталу*. Англічане ўкладвалі капітал у стварэнне прадпрыемстваў па перапрацоўцы мясавай сыравіны. У іх руках знаходзілася джутовая прамысловасць. Выгаднай сферай укладання капіталу былі **плантацыі** чаю, кавы, каўчуку.

Чыгуначны вакзал у Альвары. XIX ст.

Хуткімі тэмпамі ішло будаўніцтва чыгункі і тэлеграфных ліній, якія належаў выключна каланіяльным уладам. Да 1900 г. працягласць чыгуначных ліній дасягнула 40 тыс. км. Такому размаху магла пазайздросціць любая краіна свету.

Невялікая колькасць прадпрыемстваў, галоўным чынам у сферы тэкстыльнай прамысловасці, належала індыйцам. Індыйская буржуазія фарміравалася з багатых ліхвяроў, памешчыкаў і іншых заможных людзей. Але пакуль яна была залежная ад больш магутнага англійскага капіталу. Уладальнікі майстэрняў і мануфактур у каланіяльных умовах амаль не мелі шанцаў стаць фабрыкантамі.

Якое значэнне для Індыі мела з'яўленне нацыянальнай буржуазіі і інтэлігенцыі?

Стварэнне Індыйскага нацыянальнага кангрэса. Да сярэдзіны XIX ст. на чале антыкаланіяльнай барацьбы стаялі феадальныя класы. Са з'яўленнем нацыянальнай буржуазіі і праслойкі індыйскай інтэлігенцыі, якая атрымала еўрапейскую адукацыю ў сваёй краіне або за мяжой, пачаўся новы этап у гісторыі індыйскага нацыянальна-вызваленчага руху.

У снежні **1885 г.** у Бамбеі была створаная першая індыйская палітычная партыя — *Індыйскі нацыянальны кангрэс*. Яна выказвала інтарэсы індыйскіх прамыслоўцаў, купецтва, памешчыкаў і інтэлігенцыі. Кангрэс патрабаваў нацыянальнага раўнапраўя англічан і індыйцаў і самакіравання ў Індыі пры захаванні брытанскага панавання. Гэтых мэт меркавалася дасягнуць мірнымі, законнымі сродкамі шляхам паступовага рэфармавання тагачаснай сістэмы кіравання. Пытанне аб незалежнасці Індыі не ставілася.

Адным з лідараў Індыйскага нацыянальнага кангрэса з'яўляўся выдатны індыйскі дэмакрат **Балгангадхар Тылак** (1856—1920). Ён заклікаў да антыкаланіяльнай барацьбы, у прыватнасці да байкоту англійскіх тавараў.

4. Уздым нацыянальна-вызваленчага руху ў пачатку XX ст. Асаблівую трывогу каланіяльных улад выклікала дзейнасць індыйскіх патрыётаў у *Бенгаліі* — найбольш

развітой і населенай правінцыі Брытанскай Індыі. Віцэ-кароль Індыі маркіз Дж. Керзан вырашыў падзяліць Бенгалію на дзве правінцыі па рэлігійнай прыкмеце. Указ аб падзеле Бенгаліі быў апублікаваны ў 1905 г.

У выніку ў адной частцы Бенгаліі апынуліся пераважна бенгалцы-індусы, а ў другой — бенгалцы-мусульмане. Гэтая падзея ўсхвалявала Бенгалію і ўсю Індыю. Супраць падзелу выступалі ўсе пласты насельніцтва, нягледзячы на розную рэлігійную прыналежнасць.

Па прапанове Індыйскага нацыянальнага кангрэса 16 кастрычніка **1905 г.** было аб’яўлена ў Бенгаліі днём нацыянальнай жалобы. У гэты дзень зачыніліся фабрыкі, крамы, базары. Па ўсёй Бенгаліі не распальвалі ачагоў. Дарослыя прытрымліваліся строгага посту. Многія служачыя ў знак жалобы знялі абутак і ішлі на працу басанож.

Прайшлі шматлікія мітынгі. Патрыёты заклікалі народ купляць тавары толькі айчыннай вытворчасці. Так пачаўся рух за байкот англійскіх тавараў, падтрыманы індыйскай буржуазіяй. Тылак заклікаў да арганізацыі масавай кампаніі негвалтоўнага супраціўлення.

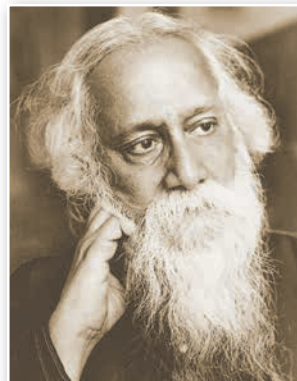
Паступова патрыятычны рух выйшаў за межы Бенгаліі і ахапіў усю Індыю. Патрыёты патрабавалі *самакіравання* для ўсёй краіны, і тады ў чэрвені **1908 г.** англійскія ўлады арыштавалі Тылака і асудзілі яго на шэсць гадоў катаргі. У адказ насельніцтва Бамбея аб’явіла забастоўку, і катарга была замененая турэмным зняволеннем. У **1911 г.** англічане мусілі адмяніць закон аб падзеле Бенгаліі.

Новы ўздых нацыянальна-вызваленчага руху пачаўся ў Індыі пасля Першай сусветнай вайны.

5. Культура. Развіццё капіталізму, ломка традыцыйнага ладу і нацыянальна-вызваленчы рух наклалі глыбокі адбітак на індыйскія грамадства і культуру.

На мяжы Новага і Навейшага часу на ўвесь свет праславіў індыйскую культуру паэт і празаік ***Рабіндранат Тагор*** (1861—1941). Ён належаў да вядомай сям’і з Бенгаліі. У сваіх творах Тагор выступаў супраць феадальных і рэлігійных перажыткаў, бяспраўя жанчын, каставай сістэмы. Рабіндранат Тагор быў патрыётам, актыўным прыхільнікам рэформаў і развіцця індыйскай культуры. Многія яго творы — яскравая ілюстрацыя да гісторыі індыйскага нацыянальна-вызваленчага руху пачатку XX ст.

У 1913 г. Рабіндранат Тагор стаў лаўрэатам Нобелеўскай прэміі ў галіне літаратуры. Упершыню гэтая прэмія была прысуджаная прадстаўніку Азіі. Адукаваная Індыя ўбачыла ў гэтым рашэнні прызнанне індыйскай культуры на Захадзе.

Р. Тагор

218—220

Народнае мастацтва Індыі — тэатральныя паказы, песні і танцы — поўнілася патрыятычнымі матывамі антыкаланіяльнай барацьбы.

Ключавыя словы: антыкаланіяльнае паўстанне, плантацыя, Балгангадхар Тылак, Рабіндранат Тагор.

1. На падставе тэксту параграфу дакажыце, што да сярэдзіны XIX ст. Індыя стала англійскай калоніяй, а не проста залежнай краінай.
2. Пакажыце на картасхеме на 2-м форзацы вучэбнага дапаможніка брытанскія ўладанні на Усходзе. Скарыстаўшыся сучаснай палітычнай картай свету, высветліце, якія з іх з'яўляюцца самастойнымі дзяржавамі ў наш час.
3. Сфармулюйце прычыны антыкаланіяльнага паўстання 1857—1859 гг. Чаму яго чакала паражэнне? Якія факты гавораць аб бесчалавечнасці цывілізаваных англічан?
4. Растлумачце паняцці *кампанія* (у двух значэннях), *індзец*, *індзеец*, *індус*. Падумайце, якія з гэтых паняццяў можна згрупаваць у адзіны сэнсавы рад. Чаму?
5. Раскажыце пра асаблівасці эканамічнага развіцця Індыі ў другой палове XIX ст.
6. Ахарактарызуйце мэты і задачы Індыйскага нацыянальнага кангрэса.
7. Якім формам супраціўлення каланізатарам аддалі перавагу індыйцы пасля паўстання 1857—1859 гг.? Вызначце, у якой ступені эфектыўным можа быць іх выкарыстанне.
8. Выпішыце падзеі, якія адбыліся ў 1857—1859 гг., 1885 г., 1905 г., 1908 г., 1911 г. Прыдумайце заглавак (назву), які аб'ядноўвае гэтыя падзеі ў адзінае цэлае.

Гераіня індыйскага народа

Адным з правадыроў антыкаланіяльнага паўстання 1857—1859 гг. стала Лакшмі-Баі — княгіня (рані) невялікага княства Джхансі. Пасля смерці мужа яна была адхіленая англічанамі ад кіравання княствам. Калі ж пачалося паўстанне, маладая княгіня далучылася да правадыроў паўстанцаў. Гэта былі сябры яе дзяцінства Нана Сахіб і Тантыя Топі. Яна мужна змагалася супраць англічан у Джхансі, камандавала кавалерыйскім атрадам, у адной з бітваў атрымала смяротнае раненне. «Лепшай і найхрабрэйшай» з паўстанцкіх правадыроў назваў яе англійскі генерал. Імя нацыянальнай гераіні рані Джхансі Лакшмі-Баі асабліва шануецца індыйскім народам.

Княгіня Лакшмі-Баі